

СТАН ВІДТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналізується стан відтворення та використання лісових ресурсів постійними лісокористувачами, підпорядкованими Державному комітету лісового господарства України. Визначено основні аспекти, які необхідно врахувати при реформуванні лісового господарства України.

O.P. Pavlishchyk – USUFWT

Condition of reproduction and use of forest resources of Ukraine in the context of sustainable development of the forestry

The present article is devoted to the analysis condition of reproduction and use of forest resources constant user by subordinates of State Forestry Committee of Ukraine. It is determined the basic aspects which are necessary for taking into account at reforming a forestry of Ukraine.

У цій роботі аналізується, перш за все, стан використання лісових ресурсів постійними лісокористувачами, підпорядкованими Держкомлісгоспу, оскільки за цим відомством закріплена найбільша частка лісових земель (68 %).

За даними Держкомлісгоспу приріст деревини в лісах України становить 24,0 млн. м³. Середній приріст деревини на 1 га вкритих лісом земель в останньому десятилітті має тенденцію до зростання (у 1996 році становив 4,0 м³) [1]. Україна є найменш лісистою європейською державою, яка не може повною мірою забезпечити власні потреби у деревині, а ліс, як основний компонент біосфери, не здатний повною мірою утримувати екологічну рівновагу. Лісистість території становить 15,6 %, що є значно нижче від оптимального показника (20-22 %), необхідного для досягнення збалансованості між лісосиловими запасами, обсягами лісоспоживання та екологічними вимогами [4].

Площа вкритих лісовою рослинністю земель за останні 30 років зросла майже на 1 млн. га, а запас деревини в лісах збільшився у 2 рази. Позитивна тенденція спостерігається й у збільшенні середніх запасів на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель. Зокрема, запас хвойних насаджень зріс на 90 м³, твердолистяних – 78 м³, м'яколистяних – 81 м³, що в цілому становить 40 % порівняно із запасами насаджень за даними обліку 1961 року [1].

За останні роки намітилась тенденція зменшення обсягів лісокористування. Так, обсяги заготівлі деревини в лісах Держкомлісгоспу України зменшились з 11,2 млн. м³ у 1994 до 10,7 млн. м³ у 2001 році. У лісах державних лісгосподарських підприємств, як і загалом по Україні, обсяги фактичної заготівлі деревини від рубок головного користування зменшені в результаті переведення лісів до 1 групи та збільшення площі заповідних територій у лісовому фонді [4]. Варто зазначити, що рубками догляду заготовляється деревини більше, ніж у процесі головного користування. В останні роки лісосічний фонд в Україні недовикористовується на 10-20 %, як правило, за рахунок тих регіонів, які характеризуються складними природними умовами.

У зв'язку із загальним спадом обсягів виробництва у країні попит на лісові ресурси зменшується. Відсоток експорту оброблених лісоматеріалів

¹ Наук. керівник: проф. І.М. Синякевич, д-р екон. наук.

підприємствами Держкомлісгоспу є меншим порівняно із експортом круглого лісу. Так, у 2000 році круглого лісу експортовано за межі України обсягом 1,3 млн. м³ (для порівняння у 1999 році – 1,2 млн. м³), при цьому на підприємства Держкомлісгоспу припадає більше половини (51 % проти 34 % у 1999 році) обсягу експорту у грошовому еквіваленті [2].

За офіційною інформацією, в останні десятиліття нові ліси створюються в обсягах, що перевищують площу їх вирубки. За даними Держкомлісгоспу, за останні 10 років співвідношення між лісовідновленням і суцільними рубками становить 1.24, тобто лісів створювалось на 24 % більше, ніж вирубувалось.

Згідно з даними про обсяги основних лісокультурних робіт, виконаних підприємствами Державного комітету лісового господарства України, у 2001 році порівняно з 1994 значно збільшились обсяги посіву і посадки лісових культур, зросли розміри природного поновлення, що є особливо перспективним напрямом лісовідновлення для України. Проте частка його порівняно з посівом та посадкою лісових культур становить тільки 20 %, тобто залишається низькою.

Велике еколого-економічне значення мають екологічні функції лісів (водоохоронні, ґрунтозахисні, санітарно-гігієнічні та інші). Важлива роль лісу як засобу охорони і збереження земель від водної і вітрової ерозії та запобігання їх від опустелювання. Проте зараз спостерігається поступове скорочення створення захисних насаджень (з 11350 га у 1994 році до 3073 га у 2001 році) та полезахисних лісових смуг (відповідно з 1799 га до 335 га). Це негативна тенденція в розвитку лісового господарства, адже в Україні ерозійними процесами охоплено 26 % земель, з них середньо і дуже змитих – 6,5 %.

Щодо санітарного стану насаджень, то загроза від комах-хвоє-листогризів найбільша у південних і східних областях України, де невелика кількість атмосферних опадів сприяє зниженню резистентності насаджень [3].

Сприятливі для популяцій комах сполучення темпів прогрівання повітря та ґрунту у південних і східних областях виникають частіше, але зрідка такі умови спостерігаються також у Поліссі, прикладом чого є великий спалах масового розмноження рудого соснового пильщика у Житомирській та Рівненській областях у 2000-2002 роках. Станом на 01.01.02 р. в об'єднанні "Житомирліс" залишились осередки хвоє-листогризучих шкідників на площі 35638 га, що становить 3,7 % від площі вкритих лісовою рослинністю земель об'єднання. Гірше становище в об'єднаннях "Харківліс" та "Херсонліс", де осередки хвоє-листогризунів залишились на площі відповідно 39020 га (10,2 % від площі вкритих лісовою рослинністю земель об'єднання) та 62294 га, що становить близько половини площі вкритих лісовою рослинністю земель. Всього в лісах Держкомлісгоспу України станом на 01.01.2002 року залишилось 200417 га насаджень, вражених хвоє-листогризучими шкідниками, в тому числі 100272,8 га потребують заходів боротьби. Осередків інших шкідників (стовбурових) по лісах Держкомлісгоспу на 01.01.2002 р. залишилось всього 34051 га. Площа осередків стовбурних шкідників станом на 01.01.2002 р. тільки в об'єднаннях "Харківліс", "Херсонліс", "Київліс" та "Чернігівліс" становить 81,4 % від загальної площі вражених насаджень Держкомлісгоспу України, що

свідчить про необхідність вжиття ефективних заходів не тільки для боротьби із наслідками зараження, але й для профілактичних цілей.

Зважаючи на площі вражених шкідниками насаджень можна говорити про суцільні і вибіркові санітарні рубки в лісах Держкомлісгоспу. Варто зазначити, що у 2001 році фактично в більшості об'єднань в результаті суцільних санітарних рубок деревини вирубується більше, ніж заплановано. Загалом у 2001 році суцільними санітарними рубками фактично пройдено 7132 га із вибіркою деревини загальною масою 1296154 м³, вибірковими санрубками відповідно 139297 га та 2074713 м³.

Аналіз пожежної ситуації в лісах за останні роки переконливо свідчить, що формується вона переважно під впливом природних умов та антропогенних факторів. Особлива складність протипожежної охорони зумовлена віковою та породною структурою лісового фонду. У лісах Держкомлісгоспу він більш, як на 40 % складається із хвойних масивів, з них близько 60 % займають молоді насадження. Тому поряд із засушливими погодними умовами та суховіями, що спостерігались в останні роки в південно-східному регіоні країни, тільки в лісах Херсонської, Миколаївської, Луганської, Донецької, Запорізької, Черкаської та Дніпропетровської областей за 2001 рік виникло коло половини пожеж за кількістю і більше 85 % – за площею від усіх пожеж, що стались в інших лісових масивах Держкомлісгоспу. Всього протягом 2000 року в лісах Держкомлісгоспу сталося 2994 випадки пожеж на площі 1150 га. У 2001 році площа ця зросла на 2147 га, при чому на багато збільшилась площа верхових пожеж.

Невтішною є інформація щодо лісопорушень в лісах Держкомлісгоспу за 2001 рік. Так, основними лісопорушеннями є самовільні рубки та порушення "Правил відпуску деревини на пні в лісах України", затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 1999 р. № 1378. Всього у 2001 році в результаті самовільних рубок отримано 29477,1 м³ деревини та в результаті порушення "Правил відпуску деревини на пні..." – 3224,7 м³ деревини. Зазначимо, що відшкодовано по самовільних рубках тільки 5,8 % збитків від загальної суми по даному лісопорушенню, в результаті порушення "Правил відпуску деревини на пні..." – 16,8 % та по іншим лісопорушеннях 2,6 %. Значний обсяг самовільних рубок не охоплений офіційною статистикою.

Загалом аналіз використання лісових ресурсів говорить про те, що особливу увагу потрібно звернути на такі аспекти ведення лісового господарства:

- збільшення лісистості території України є важливою національною проблемою, вирішення якої буде сприяти сталому розвитку економіки, розв'язанню екологічних та соціальних проблем;
- хоча продуктивність лісів відповідає середньому європейському рівню (3,8 м³ на одному га покритої лісом площі), проте відкритим залишається питання щодо ведення лісового господарства в лісах, що перебувають у користуванні неспеціалізованих відомств, де збільшення продуктивності насаджень, забезпечення належної охорони і захисту лісу повинні стати пріоритетними завданнями;
- зменшення обсягів лісокористування, яке намітилось за останні роки, не повинно негативно відображатись на деревообробній галузі, призводити до зростання дефіциту деревини;

- при відтворенні лісових ресурсів потрібно більше уваги звертати на природне поновлення лісу, плантаційне лісорозведення, формування складних за структурою лісових насаджень;
- експортні поставки лісопродукції повинні базуватись на принципах рівноправності та взаємоузгодженості;
- несприятливі погодні умови, техногенна ситуація впливають на високу пожежну небезпеку в лісах, не сприяють зменшенню уражених шкідниками площ.

Зважаючи на те, що лісоресурсний потенціал України не відповідає ступеню його реального використання для задоволення існуючих і формування майбутніх потреб народного господарства, постає питання перегляду економічних, екологічних і соціальних особливостей лісокористування. При реформуванні лісового господарства України варто врахувати те, що:

- основні принципи національної лісової політики викладені в Лісовому кодексі України (1994), який в умовах переходу до ринкової економіки вимагає істотних змін, що забезпечили б стійке невиснажливе управління лісокористування при дотриманні рівних прав, недоторканості власності, незалежної економічної діяльності та рівних обов'язків з боку всіх власників і користувачів лісу [6];
- досягнення оптимальної і стабільної організаційної структури органів державного управління й господарювання, ефективного розмежування їх повноважень – є одним із пріоритетних завдань перехідного періоду України;
- створення власної еколого-економічно орієнтованої системи фінансування та оподаткування лісового господарства є об'єктивно необхідними вимогами, що дозволять привернути особливу увагу як лісокористувачів, так і лісовласників на забезпечення охорони, відтворення та ефективного, збалансованого використання усіх ресурсів, корисних властивостей та інших цінностей лісу [5];
- посилення екологічної спрямованості всіх інструментів лісової політики України, що відповідає "Лісовим принципам", проголошеним на Конференції ООН з навколишнього середовища у 1992 році, є важливим кроком до забезпечення сталого ведення лісового господарства держави;
- ретельне опрацювання набутого досвіду європейськими країнами щодо ведення лісового господарства, узгодження національної лісової політики із міжнародною дозволить Україні покращити свої позиції на світовому ринку лісової продукції, а отже, позитивно вплине на розвиток лісового сектору.

Література

1. **Короткий** довідник по лісовому фонду України (за матеріалами Держкомлісгоспу України). – К.: 1998. – 101 с.
2. **Полякова Л., Кирилюк С., Попов М.** Розвиток ринку лісопродукції України// Лісовий і мисливський журнал. – 2001, № 2. – С. 14-15.
3. **Поширення** спалахів масового розмноження комах-хвоєлистогризів у різних природних зонах України. – 2000. – www.dklg.kiev.ua
4. **Природно-ресурсний** потенціал сталого розвитку України/ Данилишин Б.М., Дорогунцов С.Г., Міщенко В.С., Коваль Я.В., Новотворов О.С. – К.: РВПС України, 1999. – 716 с.
5. **Синякевич І.М.** Екологічна і лісова політика. – Львів: УкрДЛТУ, 2001. – 202 с.
6. **Синякевич І.М.** Економіка лісокористування: навчальний посібник. – Львів: ІЗМН, 2000. – 402 с.